

OSMANLI'DA İLİMLER DİZİSİ | 3

Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf

Editörler

ERCAN ALKAN

OSMAN SACİD ARI

İSAR
YAYINLARI

İSAR Yayınları | 15

Osmanlı'da İlimler Dizisi | 3

Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf

Editörler
Ercan Alkan
Osman Sacid Arı

1. Baskı, Aralık 2018, İstanbul

ISBN 978-605-9276-12-2

Yayına Hazırlık
M. Fatih Mintaş
Ömer Said Güler

Kitap Tasarım: Salih Pulcu
Tasarım Uygulama: Recep Önder

Baskı-Cilt
Elma Basım
Halkalı Cad. No: 162/7 Sefaköy
Küçükçekmece / İstanbul
Tel: +90 (212) 697 30 30
Matbaa Sertifika No: 12058

© İSAR Yayınları

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 32581
Bütün yayın hakları saklıdır. Bilimsel araştırma ve
tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının
yazılı izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İSAR Yayınları

Selami Ali Mah. Fıstıkağacı Sok. No: 22 Üsküdar / İstanbul
Tel: +90 (216) 310 99 23 | Belgegeçer: +90 (216) 391 26 33
www.isaryayinlari.com | yayin@isar.org.tr

Katalog Bilgileri

Osmanlı'da İlm-i Tasavvuf | ed. Ercan Alkan - Osman Sacid Arı | İstanbul
2018 (1.bs.) | İSAR Yayınları - 15 / Osmanlı'da İlimler Dizisi - 3 | ISBN:
978-605-9276-12-2 | 16,5 x 24 cm. - 863 s. | 1. Tasavvuf ve Tarikatler_
Osmanlı Devleti 2. Sosyal Yaşam ve Gelenekler 3. İlimler Tarihi

Osmanlı Tasavvuf Kültüründe Şâzeliyye Literatürü ve Mustafa Enver Bey'in (ö. 1909) *Hikem-i Atâî* Tercümesi

Ahmet Murat Özel

Dr. Öğr. Üyesi, İbn Haldun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

Giriş

Anadolu, Kuzey Afrika'da neşet etmiş ve İslâm dünyasına oradan yayılmış olan Bedeviyye, Desûkiyye/Burhâniyye, Arûsiyye, Ticâniyye, Senûsiyye gibi tarikatlara, Horasan ve Orta Doğu kökenli tarikatlara gösterdiği ilgiyi göstermemiştir. Şâzeliyye de, coğrafi bakımdan Kuzey Afrika kökenli bir tarikat olarak, andığımız tarikatların kaderini paylaşır. Tekil ve istisnai birkaç örneği saymazsak Şâzeliyye'nin Anadolu'da tekke düzeyinde kurumsallaşması, Türk halifeler yetiştirerek kökleşmesi ve Şâzeli literatürüne katkı verecek düzeyde benimsenmesi için XIX. yüzyılı beklemek gerekecektir.

İstanbul'da açılan ilk Şâzeli tekkesi 1208/1793 tarihinde vakfıyesi düzenlenmiş olan Unkapanı Şâzeli Dergâhı'dır. Bunu Alibeyköy'deki ve Beşiktaş'taki Şâzeli tekkeleri izlemiştir.¹ İstanbul dışında, yine İstanbul'daki Beşiktaş Şâzeli Tekkesi ile bağlantılı olan Tire Şâzeli tekkesi² gibi istisnai bir örnek dışında, herhangi bir Şâzeli tekkesi varlığına rastlamıyoruz.

Bununla birlikte, Şâzeliyye içinde üretilmiş olan literatürün bazı eserlerinin Türklerce tanındığına, Anadolu'da ve Rumeli'de dolaşıma girdiğine şahit olmaktadır. Tarikatın müessisi olan Ebü'l-Hasan eş-Şâzeli'nin (ö. 656/1258) *Hiz-*

.....

1 Köse, "Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzeli Tekkelerinin Tarihi", s. 99.

2 Hakkında bk. Özel, "Tire Şâzeli Dergâhı", s. 73-83.

*bü'l-kebir*³, *Hizbü'l-bahr*⁴, *Hizbü'l-latîf*⁵, *Hizbü'n-nasr*⁶, *Hizbü'l-feth*⁷, *Hizbü'l-felâh*⁸ adlı hizblerinin tanınırlıkları yanında, bu hizbler üzerine yazılmış şerhler de kütüphanelerde bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerinde Şâzelî'nin hizbleri dışında, Şâzeliyye silsilelerine⁹, tarikatın evradına ve evradı üzerine İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) yazdığı şerhe¹⁰ de rastlanır. İstanbul ve Anadolu'daki bazı kütüphanelerde, hem Arap, hem de Türk müelliflerce kaleme alınmış bu şerhlerin nüshalarının bulunduğu görülmektedir.¹¹ Şeyh Şâzelî'nin hizbleri Balkan coğrafyasında da tanınmaktaydı.¹²

Hizbler dışında, Şeyh Şâzelî'nin şeyhi olan Abdüsselâm b. Meşîş'in (ö. 622/1225) *Salât-ı Meşîşîyye* olarak bilinen salavat terkibi de yine kütüphanelerde yer almaktadır.¹³ Bu salât üzerine İsmail Hakkı Bursevî gibi önemli bir ismin bir şerh yazdığını da görmekteyiz.¹⁴

Şâzeliyye literatürünün popülerleşmiş eserlerinden bir diğeri, bir Şâzelî şeyhi ve Cezûliyye/Şâzeliyye kolunun da müessisi olan Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'nin (ö. 870/1465) derlediği salavat mecmuası olan *Delâilü'l-Hayrât*'ıdır. Anadolu'da sevilmiş, fazlasıyla benimsenmiş bu eserin Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunduğu gibi,¹⁵ üzerine yazılmış olan Kara Davud

.....

- 3 Bk. *Hizbü'l-Kebîr*, Milli Kütüphane Yazmalar Kol., nr. A 4714/2.
- 4 Bk. *Hizbü'l-bahr*, İstanbul Millet Ktp, Ali Emiri, nr. 4682/1; *Dua-i Hizbu'l-Bahr*, Konya Yazma Eserler Ktp., nr. 4731/2.
- 5 Bk. *Hizbü'l-Lâtîf*, Milli Kütüphane Yazmalar Kol., nr. A 4714/4.
- 6 Bk. *Hizbü'n-nasr*, İstanbul Millet Ktp, Ali Emiri, nr. 633/4; Nureddin Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah es-Şâzelî, *Hizb al-Nasır*, Konya Yazma Eserler Ktp., nr. 1309/5.
- 7 Bk. Nureddin Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah es-Şâzelî, *Hizbu'l-Feth*, Konya Yazma Eserler Ktp., nr. 1309/3.
- 8 Bk. Nureddin Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah es-Şâzelî, *Hizbu'l-Felah* Konya Yazma Eserler Ktp., nr. 1309/4.
- 9 Bk. Ebubekir b. Mehmed b. İbrahim, *Silsiletü'ş-Şâzeliyye*, Kütahya Vahidpaşa Ktp., nr. 2319.
- 10 İsmail Hakkı Bursevî, *Şerhi Evrad-ı Şâzelî*, İstanbul Ktp., nr. 7239.
- 11 Bkz. Kara, "Şâzeliyye Literatürü Üzerine Bir Deneme", s. 19-28.
- 12 Sözelimi Saraybosna'daki (Bosna Hersek) Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde, Şâzelî literatürüne ait bazı dua, hizb ve şiirlere rastlanır. Mesela, genellikle 18. ve 19. yüzyıllarda istinsah edilmiş bazı *Delâilü'l-hayrat* nüshaları (nr. 977, nr. 2165); *Delail'in* şerhleri (nr. 3360, nr. 760); Şeyh Şâzelî'ye ait *Hizbü'l-bahr* (nr. R-308, nr. R-5540, vr. 1-5); yine Şâzelî'ye ait *Hizbü'l-hamd* (nr. R-5540, vr. 1-5) bunlardan bazılarıdır.
- 13 Bk. Abdüsselâm İbni Meşîş, *Salâtu Meşîşîyye*, Milli Kütüphane Yazmalar Kol., nr. A 3203/2.
- 14 İsmâil Hakkı Bursevî, *Şerh-i Salavât-i Meşîşîyye*, Milli Kütüphane Yazmalar Kol., nr. A 2573/1. Bu şerh yayınlanmıştır: İsmail Hakkı Bursevî, *Varlığın Dili İbn Meşîş Salavâtı ve Şerhi*, haz. M. Nedim Tan, İstanbul, 2010.
- 15 Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân el-Cuzûlî [Cezûlî] (ö. 870/1465), *Delâilu'l-hayrât ve şevâriku'l-envâr*, Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 2495/1.

ismiyle bilinen ve Kara Dâvud İzmitî'ye (ö. 948/1541) ait olan şerh de Anadolu'daki en popüler dini eserlerden biri haline gelmiştir.¹⁶

Buraya kadar Şâzeliyye'nin Osmanlı Anadolusundaki popüler eserlerine değinmiş olduk. Bunlar kadar olmasa da, Şâzeliyye büyüklerinden bazılarının kimi eserleri de belli oranda tanınırlık kazanmışlardır. İbn Atâullah el-İskenderî'nin (ö. 709/1309) *Hikem, et-Tenvîr fî iskâtî't-tedbîr, Letâifü'l-minen* eserleri; Ali Vefâ'nın (ö. 807/1405) *el-Vâridâtü'l-Îlâhiyye'si*; Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) *Levâkihu'l-envârî'l-kudsiyye el-müntekât mine'l-Fütûhâti'l-Mekkiyye (Muhtasaru'l-Fütûhât)* -ki müellif hattı nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nindedir.¹⁷ başta olmak üzere bazı eserleri; Ahmed b. Muhammed b. İyyâd'a (ö. 1153/1739) ait *el-Mefâhiru'l-aliyye fî'l-meâsiri's-Şâzeliyye* eserleri bu cümledendir.¹⁸

Görüldüğü gibi Şâzeliyye Osmanlı-Türk toplumunda tarikat düzeyinde ve kurumsal olarak temsil edilme fırsatını XIX. yüzyılda ele geçirmiş olsa da, literatürünün bazı kitaplarının daha erken dönemden itibaren ve bunlardan bir kısmının daha etkin olmak üzere, dolaşıma girdiğini görmekteyiz.

I. *Hikem* Tercümeleri

İbn Atâullah el-İskenderî'nin en şöhretli eseri olan *Hikem*, üzerine yazılmış olan seksen civarındaki şerhle haklı bir şöhrete sahiptir. Eser birçok doğu ve batı diline ve bu arada Türkçe'ye de defalarca tercüme edilmiştir.¹⁹

Hikem'in çoğu son yıllarda olmak üzere, Cumhuriyet döneminde birçok mütercim tarafından yapılan çevirisi muhtelif yayınevlerince yayınlanmıştır. Osmanlı döneminde ise epey geç bir zamanda, XIX. yüzyılda tercüme edilmiştir. *Hikem*'in Osmanlı döneminde Türkçe'ye ilk kez, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin müridlerinden Ali Urfi Efendi (ö. 1305/1887) tarafından tercüme edildiğini söyleyebiliriz.²⁰ Aslında bu tercüme, sadece *Hikem*'in değil, Mısır Halvetî meşâyî-

.....

16 Eserin Türkiye kütüphanelerinde altmış kadar nüshasının bulunması da bu yaygınlığına bir göstergedir. Bk. Kelpetin, "Kara Dâvud", s. 359.

17 Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali, nr. 621.

18 Bunlar ve yanı sıra başka onlarca eser, XIX. yüzyılın önemli tasavvufî simalarından olan Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhanevî'nin yararlandığı ve kendilerine atıflarda bulunduğu eserlerdir. Gümüşhanevî örneği üzerinden, Osmanlı-Türk-Nakşibendî bir ismin Şâzelî literatürüyle girdiği etkileşimi görmek için bk. Özel, "'Meşreben Şâzelî, Tarikaten Nakşî' Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî ve Şâzeliyye Tarikatı", s. 159-175.

19 Bk. Özel, *İbn Atâullah el-İskenderî- Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 39 vd.

20 Bu tercüme sadeleştirilerek yayınlanmıştır: Şarkavî, *Hikmete Yolculuk -Hikem-i Atâiyye Şerhi*.

hinden ve el-Ezher şeyhliği de yapmış olan Abdullah eş-Şerkâvî (ö. 1226/1812) tarafından yapılmış bir *Hikem* şerhinin tercümesidir.²¹

Hikem'in Osmanlı döneminde, tamamlanma tarihi itibarıyla kronolojik bakımdan ikinci sırada yer alan tercümesi, tebliğimizde daha geniş tanıtacağımız Mustafa Enver Bey'e ait olandır. Ama onu daha detaylı olarak ele alacağımız için, Kastamonulu bir alim olan Ballıklızâde Ahmed Mâhir Efendi (ö. 1922) tarafından, geniş bir şerhiyle birlikte yapılmış olan ve tarihsel açıdan üçüncü sıradaki tercümeyle daha önce anmak istiyoruz. Ahmed Mâhir Efendi bu tercüme ve şerhi hicri 23 Zilkâde 1317 tarihinde bitirdiğini söylemektedir.²² Bu da Ali Urfi Efendi'nin vefatından on iki sene sonraya tekabül etmektedir. Ahmed Mâhir Efendi'nin eseri, *Hikem*'in nesir ve nazım olarak iki ayrı tercümesini, yanı sıra genişçe bir şerhini içermektedir. Bu şerhin başlıca kaynağının İbn Abbâd er-Rundî'nin (ö. 792/1390) meşhur *Hikem* şerhi *Gaysü'l-mevâhibi'l-aliyye* olduğunu söyleyebiliriz.

II. Mustafa Enver Bey ve *Hikem* Tercümesi

Hikem'in Osmanlı dönemindeki diğer tercümesi, araştırmamızın başlığına da taşıdığımız, Mustafa Enver Bey tarafından yapılmış olan çeviridir. Mustafa Enver Bey'in oğlu meşhur tabip, ressam ve kültür adamı Süheyl Ünver, babasının hicri 1278 senesinde 15 yaşında olduğunu, 1325/1909 senesinde 47 yaşında öldüğünü söyler. Buna göre Mustafa Enver Bey 1860 senesinde doğmuş olmalıdır.²³

Osman Nuri Ergin, Mustafa Enver Bey'in XIX. yüzyılın önemli tasavvufi simalarından olan Ahmed Amiş Efendi'nin Tırnova'da muallimlik yaptığı mektepte öğrencisi olduğunu söyler.²⁴ Ahmed Güner Sayar da, Süheyl Ünver'den benzer bir nakil yapar.²⁵ Ama yine Süheyl Ünver bir başka yerde, eniştesi Hatat Rıza Efendi'nin Ahmed Amiş Efendi'nin ilk mektebinde okuduğunu ama babasının orada okumadığını söyler.²⁶ Dolayısıyla bu konuda kesin bir kanaate ulaşmak zor görünmektedir.

.....

21 Şarkavî, *Hikmete Yolculuk*, s. 9.

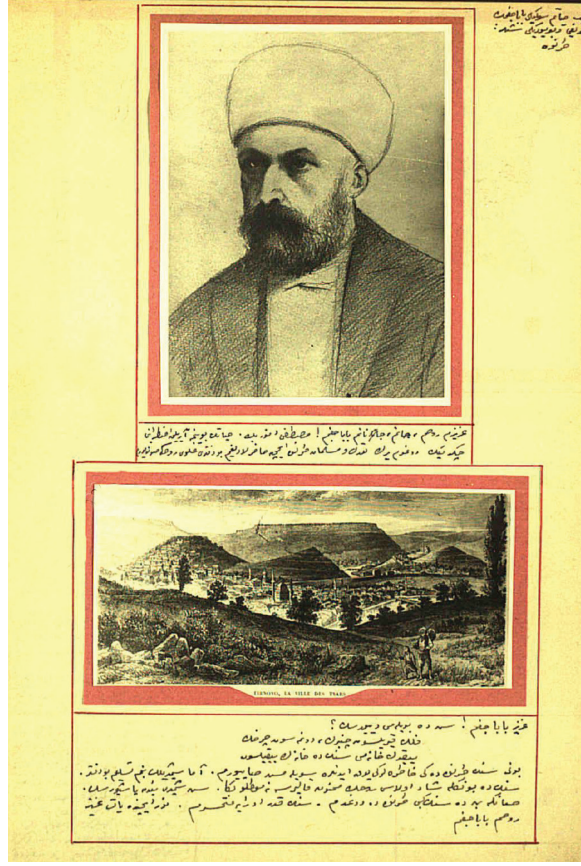
22 Kastamûnlî, *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem*, II, s. 617.

23 Ünver, *Babam Tırnovalı Mustafa Enver Bey Defteri*, s. 11; Sayar, A. *Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri 1898-1986*, s. 29.

24 Ergin, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun*, s. 137-138.

25 Sayar, A. *Süheyl Ünver*, s. 32.

26 Ünver, *Babam Tırnovalı Mustafa Enver Bey Defteri*, s. 17.

Ek 1: Mustafa Enver Bey ve doğup büyüdüğü Tırnova (Bulgaristan) şehri. Mustafa Enver Bey portresi muhtemelen oğlu Süheyl Ünver tarafından çizilmiştir. Bk. Ünver, *Babam Tırnovalı Mustafa Enver Bey Defteri*. Bu portre Süheyl Ünver'in öğrencilerinden ressam Ahmet Yakuboğlu tarafından da kopya edilmiştir. Bk. Sayar, A. *Süheyl Ünver*, s. [337])

Mustafa Enver Bey 1311/1893 senesinde, medrese icâzetini Fatih'te Tabhâne medresesinde hocası olan Seyyid Ahmed Şevket b. Ali el-Kemâlî b. Muhammed el-Ayvaci'ki'den almıştır.²⁷ Mustafa Enver Bey, oğlu Süheyl Ünver'in ifadeleriyle, “medrese ve Telgraf Mektebi mezunu[,] mükemmel Arapça, Farsça ve Fransızca bilirdi. Lisan mektebinden mezun ve neyzendi.”²⁸ Bahariye Mevlevîhânesi mutrübî Mehmed Zekâî Dede Efendi'den usul dersi, Hüseyin Fahreddin Dede'den ney dersi almıştır.²⁹ Fransızca'yı lisan mektebinde öğrenmişti.³⁰ Posta ve telgraf memuriyetine intisap etmiş ve muhaberat müdürlüğüne kadar yükselmişti.³¹

.....

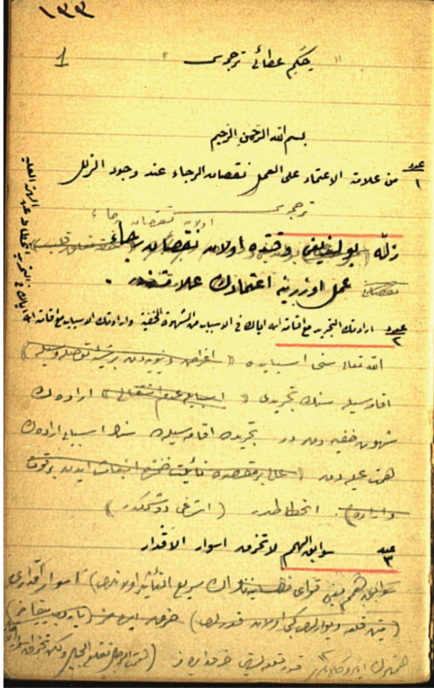
27 *Enver Bey'in Şevket Efendi'den Aldığı İcazetname*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defter, 00959.

28 Süheyl Ünver, *Babam Enver Bey Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defteri, 00094, 1a.

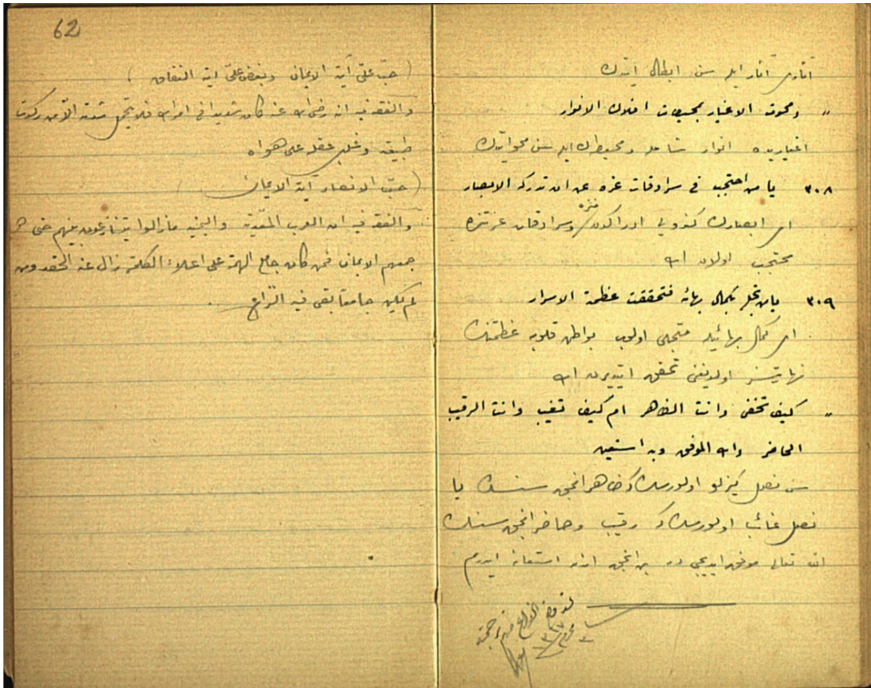
29 Sayar, A. *Süheyl Ünver*, s. 41.

30 Süheyl Ünver, *Babam Tırnovalı Mustafa Enver Bey Defteri*, s. 21.

31 Ergin, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun*, s. 137-138.

Ek 2: Mustafa Enver Bey'in Hikem tercümesinin ilk sayfası.

Ek 3: Mustafa Enver Bey'in Hikem tercümesinin ferağ kaydının bulunduğu son sayfası.

Enver Bey'in, Ahmed Mithat Efendi'nin, İsmail Saib Sencer'in de aralarında bulunduğu, devrin bazı önemli isimlerinden oluşan bir çevresi vardır. Bu muhit içinde tasavvufi konuların hep gündemde olduğu görülür.³² Mustafa Enver Bey'in tasavvufa olan ilgisinin arkasındaki etkenlerin başlıcası mıdır bilinmez ama en azından biri, hemşerisi de olan Ahmed Amiş Efendi'dir. Enver Bey'in, oğlu Süheyl'i iki yaşındayken elini öpmek üzere Amiş Efendi'ye götürdüğüne dair bir rivayet, ikili arasındaki yakınlık ve alaka hakkında bir fikir vermektedir.³³

Süheyl Ünver, babasının Sultan II. Abdülhamid'e karşı olduğunu söyler: "İstibdad aleyhinde. Sultan Hamîd tahtından indirilsin isterdi." İttihat ve Terakî ile irtibat kurmuş, hatta mebusluğa adaylığı söz konusu olmuş ama dini gerekçeyle (değişmeyen Kur'an ahkâmına karşı, değişen kanunlar yapmaktan kaçınma gerekçesi) vaz geçmiştir.³⁴

Mustafa Enver Bey geride bazı tercüme bırakmıştır. Eserler bugün Süleymaniye Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı'ndadır.

Mustafa Enver Bey'in eserleri şunlardır:

1. İbn Atâullah el-İskenderî'nin *Hikem-i Atâiyye* adlı eserinin tercümesi. (Mustafa Enver Bey tercümeyi 3 Muharrem 1317 tarihinde bitirmiştir.³⁵ Bu tarih, Ahmed Mâhir Efendi'nin tercüme ve şerhini bitirdiği tarihten yaklaşık on bir ay öncesine denk gelmektedir. Bu sebeple Mustafa Enver Bey'in *Hikem* tercümesi kronolojik olarak ikinci sırada yer alır.)
2. İbn Kemâl'in *Mizân-ı Hakikat* hakkında bir risâlesinin tercümesi.³⁶
3. İbnü'l-Arabî'nin, *et-Tedbirâtü'l-İlâhiyye* adlı eserinin sekizinci babının tercümesi. Bu bölüm, şair Hakânî'nin *Hilye*'sinde yer alan bazı beyitlerine ilham vermiştir. Mustafa Enver Bey, Hakânî'nin beyitlerini İbnü'l-Arabî'nin ifadeleriyle karşılaştırır.³⁷
4. *Hacc-ı Sûrî ve Ma'nevî*.³⁸

.....

32 Sayar, A. *Süheyl Ünver*, s. 42-43.

33 Sayar, A. *Süheyl Ünver*, s. 44.

34 Ünver, Babam Tırnovalı Mustafa Enver Bey Defteri, s. 17.

35 Enver Bey, *Hikem-i Atâî Tercümesi*, vr. 61^b.

36 Enver Bey, *Hikem-i Atâî Tercümesi*, vr. 71^b-76^b.

37 Enver Bey, *Kitabü'l-Hak ve Tercümesi*, s. 1-35 [25-63].

38 Enver Bey, *Kitabü'l-Hak ve Tercümesi*, 01002, s. 67-68. İki sayfalık küçük bir risâledir. Haccın mânevî ve asıl semeresi olarak nefsin terbiyesi ve kurban edilmesine dikkat çeken, Şibli ile bazı hacılar arasında bu bağlamda geçen bir diyalogu içeren bir risâledir.

5. Câhiliye dönemi şairlerinden Nâbiga ez-Zübyânî'nin (ö. 604 [?]) *Mücemherât*'ının tercümesi. 61 beyitlik manzum bir eserdir.³⁹
6. *Kalb ve Ruh*. Gazzâlî'nin İhyâu Ulûmi'd-dîn eserinden bir bölümün tercümesi.⁴⁰
7. Molla Câmi'nin *Levâih* adlı eserinin tercümesi.⁴¹
8. Esîrüddîn el-Ebherî'nin *el-Hidâye*'sinin son bölümünün tercümesi ve şerhi.⁴²
9. İbnü'l-Arabî'nin *Fenâ fi'l-müşâhede* başlıklı risâlesinin tercümesi.⁴³
10. İbnü'l-Arabî'nin *Hilyetü'l-ebdâl* başlıklı risâlesinin tercümesi. Bu tercüme 1326/1910 senesinde basılmış.⁴⁴

Buraya kadarki liste Osman Nuri Ergin tarafından da, kitapların içerikleri ve kütüphane bilgilerine yer verilmeksizin tespit edilmiştir.

Mustafa Enver Bey'in, Ergin'in listesinde olmayan ve bizim tespit edebildiğimiz eserleri ise şunlardır:

1. Aziz Mahmud Hüdâî'nin *Habbetü'l-muhabbe* tercümesi.⁴⁵
2. İbnü'l-Arabî'nin *Kitabü'l-Hak* risâlesinin tercümesi.⁴⁶
3. *Risâle-i Miftâhu't-tevhîd* tercümesi.⁴⁷
4. Câhiliye dönemi şairlerinden Nâbiga ez-Zübyânî'nin bir şiirinin tercümesi.⁴⁸

.....

39 Enver Bey, *Mücemherat-ı Nâbiga ve Tercümesi*, v. 1b-16b

40 Enver Bey, *Mücemherât-ı Nâbiga ve Tercümesi*, v. 20^b-21^a. Bu bölüm, *İhyâ'daki* "Kitâbu şerhi acâibi'l-kalb" kısmından bir bölümün tercümesidir. Bk. Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, III, s. 4.

41 Enver Bey, *Levâih Tercümesi*, s. 1-51.

42 Enver Bey, *Levâih Tercümesi*, s. 82-98.

43 Enver Bey, *Fenâ fi'l-Müşâhede Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defter, 01005; İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, 1822.

44 Buraya kadarki liste için ayrıca bk. Ergin, *Balikesirli Abdülaziz Mecdi Tolun*, s. 138.

45 Ünver, *Babam Enver Bey Tercümesi*, Süleymaniye Ktp, Süheyl Ünver Defter, 00094. İkinci bir nüshası: *Habbetü'l-muhabbe Tercümesi*, İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 1816. İkinci nüsha "Osman Ergin Yazmaları" içinde tasnif edildiğine göre, Osman Nuri Ergin'in kitabında yer alan listesine sehven girmemiş olabilir.

46 Enver Bey, *Kitabü'l-Hak ve Tercümesi*, s. 1-9 [15-24].

47 Enver Bey, *Kitabü'l-Hak ve Tercümesi*, s. 69-73. Eser, hazerât-ı hamse hakkındaki bir risâlenin tercümesidir.

48 Enver Bey, *Mücemherât-ı Nâbiga ve Tercümesi*, vr. 17^b-20^a. Şiirin ilk dizesi şöyledir: "أتاني ابيت اللعن أنك لمتني"

5. İhyâu Ulûmi'd-*dîn*'den, ilham hakkındaki bir bölümün tercümesi.⁴⁹

6. İbn Kemal Paşa'nın *Risâle fî Beyânî'l-vücûd* eserinin tercümesi.⁵⁰

Mustafa Enver Bey'in *Hikem* tercümesi Süleymaniye Kütüphanesinde, "Mustafa Enver Bey, *Hikem-i Atâî* Tercümesi, Süheyl Ünver Defter, 01004" bilgisiyle kayıtlıdır. Tercüme, defterin 1^a-63^b numaralı varakları arasında yer almaktadır.

Tercümenin ilk sayfalarında, mütercimim tercüme dilini oturtmak üzere gösterdiği çabaya kanıt olacak şekilde çokça tashih izi ve karalama vardır. Birçok kez kelimelerin üstünün çizildiği, yanlarına, altlarına ve üstlerine yenilerinin yazıldığı görülmektedir. Tashih izleri sayfalar ilerledikçe azalmakta ve 7. vараktan itibaren bu tashihler neredeyse tamamen bitmektedir.

Mustafa Enver Bey'in tercümesinde tercih ettiği dili ve üslubu daha net görebilmek için onu, aynı sene içinde yapılmış diğer tercüme olan Ahmed Mâhir Efendi'ninki ile mukayese etmek yararlı olabilir:

Örnek 1:

M.E.: 1 " Zelle bulunduğu vakitte olan noksân-ı recâ, amel üzerine i'timâdın alâmetidir." [Hikmet no: 1]⁵¹

A.M.: "Vuku'-i meâsi ve vücûd-i zelev zamanında noksân-ı recâ ve emel iğtirâr-ı tâat ve i'timâd-i amel etmenin alâmâtindendir." [Hikmet no: 1]⁵²

Örnek 2:

M.E.: "Senin hakkında bir gayrısı tedbîre kâim olunca sen tedbîrden kendini fâriğ kıl, nefsin için sen de tedbîre kalkışma." [Hikmet no: 4]⁵³

A.M.: " Ey mürîd-i sâlih. Tedbîr-i umûr-i dünyadan kendini müsterîh kıl. Zirâ tedbîr, vâbeste-i irâde ve takdîr-i ilâhî olduğundan, gayrin kendisiyle senden dolayı kâim olduğu şey ile sen nefsin için kıyâm-ı iltizâm etme." [Hikmet no: 4]⁵⁴

.....

49 Bu bölüm şöyle başlar: "Enbiyâ-i kirâm aleyhisselâma bir takım umûr-i ğamîza ve mestûre hiç bir kimseden ta'allum ve sema'sız bâtınında zâhir ve aşîkar olur ki buna ilham tabir olunur." Enver Bey, *Mücemherât-ı Nâbiga ve Tercümesi*, vr. 23^b-24^b.

50 Enver Bey, *Levâiyh Tercümesi*, s. 52- 70.

51 Enver Bey, *Hikem-i Atâî* Tercümesi, v. 1a.

52 Kastamûnîlî, *el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem*, I, s. 6.

53 Enver Bey, *Hikem-i Atâî* Tercümesi, vr. 1^b.

54 Kastamûnîlî, *el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem*, I, s. 12.

Örnek 3:

M.E.: “Allah Teâlâ'nın bir şeyi ızhâr eylediği vakitte onun gayrisini ihdâs etmek murâd eden kimse cehâletin gâyesine erişti.” [Hikmet no: 17]⁵⁵

A.M.: “Âyine-i şuûnât-ı ilâhiyye olan zamanda âsâr ve tecelliyât-ı sübhâniyenin gayri bir şey ihdâs ve îcâd etmeyi murâd eden kimse cehilden hiç bir şey terk etmedi.” [Hikmet no: 18]⁵⁶

Örnek 4:

M.E.: “(Havâicine âlim, min gayr-i suâl isâl-i menâfi'a kâdir olan) Allah Teâlâ'dan talebin onu ithamdır. Allah Teâlâ'yı talebin ondan gaybettir. Allah Teâlâ'nın gayrıyı talebin de ondan killet-i hayâdandır. Allah Teâlâ'nın gayriden talebin ise ondan uzaklığındandır.” [Hikmet no: 21]⁵⁷

A.M.: “ Ey tâlib-i hakikat. Senin Cenâb-ı Melik-i Vehhâb'dan bir ni'meti talebin ona isnâd-ı töhmet ve şühûd-i zât-ı ahadiyyetini istemekliğin de ondan hükm-i gaybettir. Ve mâsivallaha meylin ve muhabbetin Hak'dan killet-i hayâdan nâşi bir keyfiyet ve mâsivallahdan ümid-i atâ etmekliğin de mu'tî-i hakîkiden gaflet ve muktezâ-i bu'diyyettir” [Hikmet no: 22]⁵⁸

Örneklerden de görüldüğü gibi, Mustafa Enver Bey'in tercüme dili, Ahmed Mâhir Efendi'ninkine göre daha sade ve doğrudandır. Üslubu ve ifade gücüne dikkat çeken kaynakları⁵⁹ doğrular biçimde Ahmed Mâhir Efendi daha sanatlı, daha süslü bir çeviri dilini tercih etmiştir.

Sonuç olarak şöyle denebilir: Osmanlı'nın son döneminde yaşamış, medrese eğitimi ve çağdaş Batılı tarzdaki eğitimlerin ikisini de almış olan Mustafa Enver Bey, çoğu tasavvufî içerikte olmak üzere geride çeşitli tercüme bırakmıştır. Bunlardan biri de, İskenderî'nin *Hikem*'inin tercümesidir. Oğlu Süheyl Ünver sayesinde bugün elimizde olan bu tercüme, halen yazma haldedir. *Hikem*'in, sade, pürüzsüz ve gün yüzüne çıkmamış Türkçe bir çevirisi olarak dikkat çekmektedir.

.....

55 Enver Bey, *Hikem-i Atâî Tercümesi*, vr. 4^a.

56 Kastamûnîlî, *el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem*, I, s. 48.

57 Enver Bey, *Hikem-i Atâî Tercümesi*, vr. 5^a.

58 Kastamûnîlî, *el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem*, I, s. 54.

59 Abdülkadiroğlu, “Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızâde”, s. 98.

Kaynakça

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "Ahmed Mâhir Efendi, Ballıklızâde", *DİA*, 1989, II, 98.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Varlığın Dili İbn Meşîş Salavâtı ve Şerhi*, haz. M. Nedim Tan, İstanbul, 2010.
- Enver Bey'in Şevket Efendi'den Aldığı İcazetname*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defter, 00959.
- Ergin, Osman Nuri, *Bahkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun- Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul, 1942.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd el-Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, I-V, haz. Abdül-Mu'tî Emin Kal'acı, Beyrût.
- Kara, Mustafa, "Şazeliyye Literatürü Üzerine Bir Deneme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, IV/4 (1992), s. 19-28.
- Kastamûnîli Hafız Ahmed Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, İstanbul, 1323, II.
- Kelpetin, Hatice, "Kara Dâvud", *DİA*, 2001, XXIV, 359.
- Köse, Fatih, "Arşiv Belgelerinin Işığında İstanbul Şâzelî Tekkelerinin Tarihi", *Vakıflar Dergisi*, XL (Aralık 2013), s. 99-119.
- Mustafa Enver Bey, *Fena fi'l-Müşahede Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defter, 01005.
- _____, *Hikem-i Atâi Tercümesi*, Süleymaniye Ktp, Süheyl Ünver Defter, 01004.
- _____, *Kitabü'l-Hak ve Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defter, 01002.
- _____, *Levâiyih Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defter, 01001.
- _____, *Mücemherât-ı Nâbiqa ve Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defter, 01007.
- Özel, Ahmet Murat, *İbn Ataullah el-İskenderî- Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, İstanbul 2014.
- _____, "Meşreben Şâzelî, Tarikaten Nakşi' Ahmed Ziyaüddin Gümüştanevi ve Şâzeliyye Tarikatı", *1. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüştanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İhsan Günaydın v.dğr., Ankara, 2014, s. 159-175.
- _____, "Tire Şâzelî Dergâhı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, XXXVI (2015/2), s. 73-83.
- Sayar, Ahmed Güner, *A. Süheyl Ünver Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri 1898-1986*, İstanbul 1994.
- Şarkavî, Abdullah, *Hikmete Yolculuk -Hikem-i Atâiyye Şerhi-*, trc. Ali Urfi Efendi, Haz. Tahir Hafizoğlu, İstanbul, 2010.
- Ünver, Süheyl, *Babam Enver Bey Tercümesi*, Süleymaniye Ktp., Süheyl Ünver Defteri, 00094.
- _____, *Babam Tirnovalı Mustafa Enver Bey Defteri*, Süleymaniye Ktp, Süheyl Ünver Defter, 00732, s. II.